

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-14>
УДК 811.112.2'373

Надточій К.А., Лазебна О.А.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЩОДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено вивченню фразеологічних одиниць у сучасній німецькій мові. Завдяки фразеологізмам досягається експресивна забарвленість, емоційність, створюється певний колорит, емоційно-імперативне забарвлення оповіді. Фразеологічні одиниці у різних творах виконують уявально-образну функцію, відіграють ключову роль у формуванні лексико-семантичного і мовного рівня текстів, особливо у публіцистиці та художньому дискурсі. У даній розвідці вивчено класифікації провідних мовознавців, що базуються здебільшого на семантичному принципі. Проведене дослідження вказує на необхідність продовження подальших розробок, які стосуватимуться поглибленого вивчення розмаїття фразеологічних одиниць на матеріалі сучасної німецької мови.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, ономастичний компонент, структура, дискурс, семантика.

Nadtochiy Kateryna, Lazebna Olena

National Technical University of Ukraine
„Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

ON THE PROBLEM OF CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE

Summary. This article is devoted to the complex study of phraseological units with onomastic component in modern German. It is known, that expressive coloration, emotion, text's color, emotional-imperative colouring of the narrative is achieved by the usage of phraseology. Phraseological units in different works perform an underlining and figurative function. They play a key role in the formation of lexical semantic and linguistic level of texts, especially in journalism and literature. Scientific approaches to interpretation of the phraseological units are investigated. In conclusion, it should be noted that PU are stable phrases characterized by the constancy of the lexical composition and complicated semantics, the discrepancy between the component composition and content, stable order of words and the inability to replace them, motivation through the context or speech situation. The study of the classification of phraseological units allowed us to determine that today among scientists there is still no consensus on what syntactic structures should be attributed to FU and how to classify them. Therefore, several of the most well-known and used classifications of phraseological units were considered in the work. In particular, the classification of leading linguists, based mainly on the semantic principle and include phraseological combinations, phraseological unit, phraseological combinations, is studied. The study allows us to insist on the need for further comprehensive study of phraseological vocabulary in General and FU with onomastic component in particular from the standpoint of modern linguistics and related sciences. Finally, we suppose this fact to be bound up with cognitive processes. The prospects of further investigation in the studies of this linguistic issue have been singled out.

Keywords: phraseological unit, phraseology, onomastic component, structure, discourse, semantics.

Постановка проблеми. Наразі світ бореться за відродження національної самосвідомості свого народу і вивчення фразеологічних одиниць (далі – ФО) як засобів-символів матеріального і духовного усвідомлення світу певним етносом викликає особливий інтерес у дослідників. Сучасна парадигма вивчення мовних явищ через особливий дослідницький інтерес до антропоцентричного складника у мові в аспекті міжкультурної комунікації зумовлює необхідність зосередження уваги на проблемі комплексного вивчення фразеологізмів як носіїв лінгвокультурологічної інформації.

Актуальність даного дослідження зумовлена нагальною потребою узагальнити й теоретично осмислити спостереження сучасних та зарубіжних лінгвістів щодо проблеми класифікації фразеологізмів у сучасному мовознавстві.

Аналіз останніх досліджень з теми. Тематика останніх досліджень фразеологізмів свідчить про наявність очевидної тенденції активного зростання уваги до проблем вивчення ФО на матеріалі різних дискурсів. Слід відзначити праці В.М. Білоноженка, О.В. Важениної, Є.В. Верещагіна, Ж.В. Краснобаєвої-Чорної, В.Г. Костомарова, Л.І. Даниленко, О.П. Левченко, Б.М. Ажнюк, О.В. Бурда-Лассен, О.П. Проро-

ченко, Ю.А. Фірсової та інших. З кожним роком зацікавленість науковців до проблеми фразеології, безсумнівно, зростає, але тим не менш існує дуже багато питань, які досліджені не до кінця. Залишається не з'ясованим остаточно питання типології фразеологізмів, недостатньо висвітлено й структурну та семантичну систематику фразеологізмів, не з'ясовано достатньою мірою функціональний аспект вказаних мовних одиниць.

Мета дослідження полягає у виявленні й комплексному вивченні основних підходів щодо проблеми типології ФО у сучасному мовознавстві.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Фразеологізми є яскравим прикладом культурного надбання етносоціуму, своєрідним показником ментальності, інтелектуальних цінностей, побуту, звичаїв, історії носіїв певної мови.

Фразеологія як один із розділів лексикології займається вивченням усталених мовних зворотів, а об'єктом вивчення фразеології як розділу мовознавства є структура, семантика, походження та взаємозв'язок і взаємодія стійких висловів з іншими мовними одиницями [1, с. 11]. Відповідно до визначення В.В. Виноградова, фразеологізми є стійкими поєднаннями слів, аналогічні

словам за своєю відтворюваністю у якості готових і цілісних значущих одиниць [2, с. 8-9].

Однією з основних особливостей фразеологічних одиниць (ФО), яка відрізняє їх від вільних словосполучень, є ідіоматичність, яка зумовлює той факт, що загальне значення фразеологізму не дорівнює сумарному значенню його компонентів. Часто це значення взагалі не має нічого спільного із значеннями слів, які входять до нього, наприклад: *wie ein begossener Pudel aussehen* – жалюгідно виглядати; *im Blei sein* – бути в порядку.

Хоча на сьогодні існує проблема єдиного трактування фразеологізму як складової лексики мови, ці мовні одиниці володіють набором яскраво виражених лінгвістичних особливостей, які вирізняють їх серед інших мовних засобів.

С.А. Рубльова вказує, що фразеологічне значення має ряд особливостей, що відрізняють його від лексичного – воно ідіоматичне (цілісне). Значення більшості фразеологізмів ускладнене різного роду емоційно-оцінними, експресивними (конотативними) компонентами. Характерною ознакою фразеологізму є роздільна оформленість плану його вираження. Усталеність – наступна диференційна ознака фразеологізму, вона передбачає відносну сталість його структури та компонентного складу [3, с. 59–60].

Усталені вирази відіграють вагомий роль у рамках лексичного рівня стилістики німецької мови, як стійкі, окремо оформлені, однак семантично цілісні сполучення слів із повністю або частково переосмисленим значенням. ФО заповнюють лакуни в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування нових сторін дійсності, і в багатьох випадках є єдиними позначеннями окремих предметів, властивостей, процесів, станів, ситуацій тощо.

Попри очевидність лінгвокультурологічної цінності фразеологічних виразів їх типологія все ж залишається відкритим питанням, адже вчені так і не дійшли компромісу в окресленні принципів віднесення чи не віднесення мовних елементів до складу фразеології.

Існує декілька класифікацій ФО, проте класифікація В.В. Виноградова була однією із перших класифікацій фразеологізмів. У ній дослідник розділив фразеологізми за семантичними групами та висунув у якості одного з основних критеріїв такого розподілу поняття мотивованості / немотивованості ФО [4, с. 140–161]. На підставі «ступеню і характеру семантичної спаяності лексичних компонентів ФО, тобто ступеню їх фразеологічної неподільності» [4, с. 140], вчений виділив три групи фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Розглянемо ці групи фразеологізмів більш детально.

Фразеологічні зрощення – це «абсолютно неподільні словосполучення, значення яких абсолютно незалежне від їх лексичного складу, від значень їх компонентів, і є таким же умовним та довільним, як і значення невмотивованого слова-знака» [4, с. 143].

Прикладами фразеологічних зрощень у німецькій мові можуть слугувати наступні вирази: *die goldene Zahl* (= *eine astronomische Hilfszahl*), *der schwarze Markt* (= *geheimer, unerlaubter Markt*). Важливо наголосити на тому, що фразеологічні одиниці, що належать до даного типу, вживаються у реченні як єдиний член речення. Дана група фразеологічних одиниць не числен-

на через те, що єдинична сполучуваність одного з компонентів з переносним значенням не типова для німецької фразеології [5, с. 47].

Фразеологічні єдності – це «систематично неподільні цілісні звороти, образне значення яких мотивоване переносними значеннями їх лексичних компонентів» [4, с. 147]. Це означає, що, на відміну від зрощень, значення цих ФО є похідними та впливають із значення їх одиниць. Як правило, у фразеологічних єдностях спостерігається або метафоричне, або метонімічне перенесення.

Прикладами фразеологічних єдностей можуть бути такі ФО німецької мови, як: *jm-dm. den Kopf waschen* – намилювати комусь шию (голову); *etwas auf Eis legen* – заморозити, не давати ходу; *etwas auf dem Kerbholz haben* – мати щось на совісті.

На відміну від фразеологічних зрощень, фразеологічні єдності не включають до свого складу слів, що є незрозумілими з точки зору сучасної мови. Іншими специфічними ознаками фразеологічних єдностей є:

- яскрава образність – це можливість збігу з паралельно існуючими словосполученнями, яка витікає із цього;
- збереження семантики окремих компонентів;
- неможливість заміни одних компонентів іншими;
- вирішальна роль емоційно-експресивної забарвленості фразеологічної єдності;
- здатність вступати в синонімічні відносини з окремими словами або іншими фразеологізмами [6, с. 41].

До третьої групи ФО, що виокремлює В.В. Виноградов, належать фразеологічні сполучення, які складаються з двох і більше знаменних слів, тільки одне з яких має зв'язне значення. Цілісне значення цих фразеологічних одиниць визначається компонентами, які входять до їх складу.

Особливістю фразеологізмів, що належать до даного типу, є допустимість часткового виведення або заміни їх компонентного складу. У такому випадку один з членів фразеологізму буде постійним, а інші змінними, на кшталт: *eine treue Haut* (вірний друг) – *eine gemütliche Haut* (хороший хлопець).

На відміну від фразеологічних зрощень та фразеологічних єдностей, для яких характерним є цілісне нерозкладне значення, «фразеологічні сполучення характеризуються смисловою подільністю» [7, с. 75]. Цією особливістю фразеологічних сполучень є схожими з вільними словосполученнями.

Іншими характерними ознаками фразеологічних сполучень є:

- допустимість варіантності одного з компонентів;
- можливість синонімічної заміни головного слова;
- можливість включення означень;
- допустимість перестановки компонентів;
- обов'язковість вільного вживання одного компоненту та зв'язне вживання іншого [6, с. 45].

До цих трьох типів ФО Н.М. Шанський додає ще один – фразеологічні вирази, які він визначав як «відтворені мовні звороти, що складаються цілком із слів з вільними значеннями» [7, с. 84]. До фразеологічних виразів належать прислів'я, приказки, крилаті вирази, кліше, мовні штампи. Фразеологічні вирази характеризуються буквальним значенням компонентів, а вживані у їх складі прислів'я та приказки вживаються в прямому значенні, без будь-якого алегоричного сенсу.

Окрім того, наразі вчені виділяють й інші варіанти класифікації фразеологізмів, наприклад, за тематикою (фразеологізми по позначення зовнішності чи характеру людини, на позначення емоційних станів, стосунків між людьми тощо), або ж за певними компонентами (ФО з компонентами кольоронімами, зоонімами тощо). Одним із варіантів поділу всіх фразеологізмів на типи відповідно до певного компонента ФО є фразеологізми з ономастичним компонентом.

Згідно класифікації Ш. Баллі, розрізняють два основних типи стійких сполучень слів: фразеологічні групи, у складі яких окремі слова зберігають відносну самостійність, і фразеологічні єдності, основними ознаками яких є повна зв'язність елементів, відповідність одному слову, наявність лексичних, семантичних або синтаксичних архаїзмів, позбавлення складових частин сенсу [8, с. 87–88].

О.І. Смирницький розрізняє ФО та ідіоми. Під ФО вчений розуміє стилістично нейтральні звroти, позбавлені образності й метафоричності, які лежали в основі ФО, а з часом їхня внутрішня форма перестала усвідомлюватися. Прикладом є англійські вирази *get up* – підніматися; *fall in love* – закохуватися. Ідіоми або ідіоматичні словосполучення ґрунтуються на перенесенні значення, на метафорі, що ясно усвідомлюється мовцем. Їх характерною рисою є яскраве стилістичне забарвлення, відхід від звичайного нейтрального стилю, наприклад, *take the bull by horns* – діяти рішуче, брати бика за роги [9, с. 210].

Заслугує на увагу класифікація фразеологізмів Ф. Зейлера [10], що подана у праці «Deutsche

Sprichwörterkunde», опублікованій в Мюнхені у 1922 році. Вчений виокремлює наступні типи ФО:

- 1) прислів'я (*die Sprichwörter*);
- 2) літературні варіанти прислів'їв – афоризми, сентенції (*die Aphorismen, Sentenzen*);
- 3) приказки (*die sprichwörtlichen Redensarten*);
- 4) парні словосполучення (*die sprichwörtlichen Formeln*);
- 5) крилаті вислови (*geflügelte Worte*).

Попри те, що цією класифікацією досить часто послуговуються мовознавці для вирішення своїх дослідницьких питань, все ж, на наш погляд, вона є занадто узагальненою і тому потребує переосмислення та доповнення.

Висновки. Насамкінець слід відзначити, що ФО є стійкими словосполученнями, які характеризуються постійністю лексичного складу і ускладненою семантикою, розбіжністю між компонентним складом і змістом, сталим порядком слів і неможливістю їх заміни, вмотивованістю через контекст чи мовленнєву ситуацію. Дослідження класифікації фразеологічних одиниць дало змогу визначити, що на сьогодні серед науковців все ще не існує одностайної думки щодо того, які саме синтаксичні структури доцільно відносити до ФО та яким чином їх класифікувати. Зокрема було вивчено класифікації провідних мовознавців, що базуються здебільшого на семантичному принципі та включають фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення. Проведене дослідження дозволяє наполягати на необхідності подальшого всестороннього вивчення фразеологічної лексики загалом та ФО з ономастичним компонентом зокрема з позицій сучасної лінгвістики та суміжних із нею наук.

Список літератури:

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика : Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. Москва : Высш. образование, 2004. 368 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Рублева С.А. Виды и сущность устойчивых словосочетаний в английском языке. *Педагогическое образование в России*. 2014. № 6. С. 59–61.
4. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва : Наука, 1977. С. 140–161.
5. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1970. 199 с.
6. Прокольева С.М. Механизмы создания фразеологической образности. Москва : Высшая школа, 1996. 132 с.
7. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. Москва : Специальная литература, 1996. 192 с.
8. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
9. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. Москва : Издательство «Литература на иностранном языке», 1956. 260 с.
10. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde. München, 1922.

References:

1. Alekseeva I.S. (2004). Professionalnyi trening perevodchika: Uchebnoe posobie po ustnomu i pismennomu perevodu dlya perevodchikov i prepodavateley [Professional Translator Training: Interpretation and Translation Manual for Translators and Teachers]. Moscow : Vyssh. obrazovanie. (in Russian)
2. Vinogradov V.S. (2001). Vvedenie v perevodovedenie [Introduction to Translation Studies]. Moscow : RAO. (in Russian)
3. Rubleva S.A. (2014). Vidy i suschnost ustoychiviyh slovosochetaniy v angliyskom yazyike [Types and essence of stable phrases in English]. *Padagogical Education in Russia*, no. 6, pp. 59–61. (in Russian)
4. Vinogradov V.V. (1977). Ob osnovnyh tipah frazeologicheskikh edinit v russkom yazyike [About the main types of phraseological units in Russian]. *Selected Works. Lexicology and Lexicography*. Moscow : Nauka. (in Russian)
5. Chernysheva I.I. (1970). Frazeologiya sovremennogo nemetskogo yazyika [Phraseology of the modern German language]. Moscow : Vysshaya shkola. (in Russian)
6. Prokoleva S.M. (1996). Mehanizmy sozdaniya frazeologicheskoy obraznosti [Mechanisms for creating of phraseological imagery]. Moscow : Vysshaya shkola. (in Russian)
7. Shanskiy N.M. (1996). Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyika [Phraseology of the modern Russian language]. Moscow : Spetsialnaya literatura. (in Russian)
8. Balli Sh. (2001). Frantsuzskaya stilistika [French style]. 2-e izd., stereotipnoe. Moscow : Editorial URSS. (in Russian)
9. Smiritskiy A.I. (1956). Leksikologiya angliyskogo yazyika [English lexicology]. Moscow : Literatura na inostrannom yazyike. (in Russian)
10. Seiler F. (1922). Deutsche Sprichwörterkunde [German proverb]. München. (in German)